

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2004-08-17

UDK 316.6/.7:341.176(4)

NACIONALNE DRŽAVE PRED IZZIVI EVROPSKE KULTURNE IDENTITETE Evropski državljani in državljanke o pripadnosti nacionalni in evropski kulturni identiteti

Ksenija ŠABEC

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za preučevanje kulture in religije,
SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5
e-mail: ksenija.sabec@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Članek podpira tezo, da so multiple identitete med seboj lahko kompatibilne in sobivanske. To velja tudi za nacionalne identitete in nastajajočo evropsko kulturno identiteto, ki jo še posebej od osemdesetih let prejšnjega stoletja naprej poskuša vzpostaviti in krepiti Evropska unija. Avtorica s pomočjo sekundarne analize rezultatov javnega mnenja Evrobarometer ugotavlja, da identifikacija z nacionalno pripadnostjo ohranja prednost pred ostalimi kolektivnimi identitetami in da so državljani in državljanke Evropske unije kljub razlikam med posameznimi državami glede obstoja evropske kulturne identitete v večini precej skeptični, kar pripisuje čustveni indifferenčnosti v odnosu med posameznikom in Unijo.

Ključne besede: kulturna identiteta, nacionalna identiteta, evropska kulturna identiteta, medkulturna komunikacija, Evropska unija, Evropa, Evrobarometer

GLI STATI NAZIONALI DINANZI ALLE SFIDE DELL'IDENTITÀ CULTURALE EUROPEA I cittadini europei sull'appartenenza all'identità culturale nazionale ed europea

SINTESI

L'articolo sostiene la tesi secondo la quale le identità multiple possono essere tra loro compatibili e conviventi. Ciò vale pure per le identità nazionali e la nascente identità culturale europea, che l'Unione Europea sta cercando di affermare e consolidare a partire, in particolare, dagli anni '80 del secolo scorso.

Con l'ausilio di analisi secondarie dei sondaggi effettuati da Eurobarometro, l'autrice constata che l'identificazione con l'appartenenza nazionale resta predominante rispetto alle altre forme d'identità collettiva e che la maggioranza dei cittadini dell'Unione Europea, nonostante le differenze tra i vari stati circa l'esistenza di un'identità culturale europea, è piuttosto scettica, sentimento attribuito all'indifferenza che regna tra l'individuo e l'Unione.

Parole chiave: identità culturale, identità nazionale, identità culturale europea, comunicazione interculturale, Unione Europea, Europa, Eurobarometro

UVOD

Slovenija se je s svojo kratko nacionalno, to je v lastni in suvereni državi utemeljeno zgodovino do moderne nacionalne države, tega razsvetljskega izuma in novodobnega malika hkrati, dokopala šele pred dobrim desetletjem, oklepajoč se do tedaj zlasti narodnega kulturnega izročila, kolektivnega spomina, politične zavesti ozemlja in jezika, obogatene s pečatom sleherne zgodovinske epohe, v kateri se je to izročilo ohranilo, modificiralo in posledično bogatilo. Lastna država in prednosti, ki jih prinaša s sabo, pa seveda niso zadosten razlog in zagotovilo ohranitve kulturne identitete naroda tudi v prihodnje. Slovenija se je skupaj s preostalimi državami, ki so pred približno šestdesetimi leti prevzele komunistično oziroma socialistično ideologijo, na pragu devetdesetih let znašla v nekakšnem prazen prostoru, ki je sledil trenutkom evforičnega razpoloženja ob razglasitvi neodvisnosti. Čeprav je tako kot večina vzhodnoevropskih držav ta prazen prostor zapolnila predvsem z mitološko željo postati del Evropske unije, kar se je maja leta 2004 tudi uresničilo, se zdi, da še danes ostaja ujeta med Scilo pretiranega konservativnega nacionalističnega zavračanja vsega tujega in Karibdo namišljeno liberalnega internacionalističnega stališča o brezkompromisni superiornosti Zahoda.¹

V pričujočem članku, v katerem bo najprej natančneje opredeljena definicija kulturne identitete in bo navezana na pojem nacionalne identitete, je želja zavrniti tako prvo (ekskluzivno nacionalistično) kot drugo (ekskluzivno internacionalistično) stališče, in sicer na osnovi predpostavke, da so različne identitete lahko (ni pa to nujno) med seboj multiple, komplementarne in torej sobivajo druga poleg druge, kar dokazuje že selektiven historični pregled identitetnih formacij v evropskem prostoru. Teza o multiplih identitetah² je tesno povezana z idejo o koncentričnih krogih identitet,³ na katero se bo navezoval članek.

V nadaljevanju bo poudarek na vprašanju o obstoju tako imenovane evropske kulturne identitete, pri čemer bo na osnovi sekundarne analize empiričnih podatkov,

pridobljenih iz posameznih raziskav javnega mnenja v državah članicah Evropske unije (Evrobarometer), zagovarjana teza, da so kulturne identitete posameznih nacionalnih držav še vedno prevladujoč identifikacijski simbol, s katerim se ljudje primarno istovetijo, medtem ko je evropska identiteta sicer prisotna, vendar zavest o njej ostaja časovno relativno statična in ne narašča s prizadevanji institucij Evropske unije po večji identifikaciji z Unijo, čeprav med posameznimi državami obstajajo očitne razlike, kar bo v članku posebej izpostavljeno. Razlog primarnosti nacionalne pred evropsko kulturno identiteto bo najti v dejavniku, ki ga avtorica poimenuje "čustvena indiferentnost". Ta se nanaša na relativno brezbržnost, ravnodušnost in emotivno nepletenost ljudi glede Evropske unije, bržkone zaradi njene skoraj zanemarljivega neposrednega vpliva na vsakdanji način življenja državljanov in državljanek držav članic, pri čemer se bo oporo ponovno iskalo na empiričnih raziskavah Evrobarometra. Te kažejo, da imajo izvirni vzroki, zaradi katerih so se posamezne evropske države začele združevati po drugi svetovni vojni, kasneje pa se jim je pridružila večina držav v evropskem prostoru, namreč ekonomski in šele pozneje tudi politični interesi, nemara večje posledice, kot so si utemeljitelji evropskih integracij pred približno pol stoletja morebiti zamislili. Dogajanja na začetku tretjega tisočletja pričajo, da je Evropska unija dejansko postala ekonomsko in politično močna ter številčna institucionalizirana organizacija, ne pa tudi kulturna skupnost, kolektivni duhovni prostor, metafizični imaginarij mitoloških in ideoloških izročil, s katerimi bi se posameznik prvenstveno identificiral ter nanje čustveno (bodisi afirmativno ali negativno) navezal, tako kot se je to zgodilo v primeru nacionalne države. Zdi se, da poskušajo sodobni arhitekti Evropske unije ta zapoznili, a nemara najpomembnejši konstitutivni element skupnosti nadoknaditi šele v zadnjem obdobju, na kar kažejo številni projekti Unije, ki bodo v članku omenjeni, med drugim tudi evropski program za sofinanciranje kulturnih projektov v državah članicah.⁴

1 Pojma (evropski) Zahod in Vzhod sta uporabljena kot idealno-tipski oznaki, zavedajoč se pri tem ekskluzivnosti in omejitve, ki jih taka sistematizacija idealnih tipov določenega pojava terja, po drugi strani pa tudi prednosti tako zasnovane sociološke analize.

2 Izraz *multiple identity* je uporabil Anthony D. Smith v svojem delu *National Identity*. Z njim izpostavlja bistvo sodobnih identitet, ki je v tem, da so različne identitete podvržene stalnemu prilagajanju, transformiranju, vsakodnevemu plebiscitu, ustvarjanju sporazumov in s tem lastnemu relativiziranju in odpiranju simbolnih meja z drugimi prav tako konstruiranimi identitetami. Ker so torej posameznikove identitete multiple in pogosto situacijske, se nujno ne izključujejo, pač pa pogosto nadgrajujejo in kontekstualno prehajajo. Smith zato nasprotuje kakršni koli eroziji nacionalne identitete in tudi nacionalizma, saj dokler bo obstajala vzajemna podpora med nacionalno državo in nacionalno identiteto, toliko časa bodo nacionalne države primarni politični akterji in mesto, kjer bodo ljudje izražali svojo lojalnost in legitimnost (Smith, 1991).

3 Teza o koncentričnih krogih identitet bo podrobneje razdelana v naslednjem poglavju, povzeta je po Alešu Debeljaku (2004).

4 Program, ki je praktično edini krojni program Evropske unije za sicer številne kulturne projekte, se imenuje Kultura 2000 in je namenjen povezovanju in financiranju različnih kulturnih projektov po Evropi. Deluje v tridesetih evropskih državah, njegov letni proračun je 240 milijonov evrov, od 1. januarja 2002 pa je njegova polnopravna članica tudi Slovenija.

KULTURNE ALI NACIONALNE IDENTITETE

V naplavini različnih identitet,⁵ ki jih visoka moderna, poznokapitalistična, postindustrijska ali postmoderna doba ponuja kot možna zatočišča vse številnejšim iskalcem vsaj minimalne vpetosti v neko širšo skupnost, ker jim uživanje v absolutni individualni svobodi ne nudi nobene utehe (več), zasedata kulturna in narodna oziroma nacionalna – to je na lastno suvereno nacionalno državo vezana – identiteta še vedno, kljub pogostim trditvam o koncu nacionalne države kot evropskega izuma modernega časa, primarno mesto prepoznavanja skupnih in ločevanja od drugačnih lastnosti drugih družb.

V tem poglavju bo zato najprej poskus idealno-tipsko ločeno definirati kulturno in nacionalno identiteto, v njegovem nadaljevanju pa bo nakazano, da se tovrstno razlikovanje – vsaj v evropskem prostoru – vedno znova izmika svojemu cilju. Prepletenost kulturnega, narodnega in nacionalnega (še bolj pa nacionalnega in etničnega) je tolikšna, da ne o prvi ne o drugi ne moremo govoriti brez istočasne vzvratne navezanosti. Tako kot se iz kulturne identitete napajajo vse druge: od nacionalne, religiozne, poklicne do spolne in osebne, tako tudi kulturna obstaja samo in zgolj takrat, ko ima možnost svojo vitalnost obnavljati iz vira omenjenih, pogojno rečeno partikularnejših identifikacij. Obenem pa je seveda obstoj tovrstnih identitet vedno pogojen z eksistenco tistih "pomembnih drugih", ki pravzaprav lastnim, *našim* dajejo smisel in pomembnost vztrajanja pri drugačnem.

Tako kulturna kot nacionalna identiteta sta le dve izmed številnih skupnostnih oziroma kolektivnih oblik identifikacij, ki pa so vse relacijske: njihov smisel in

obstoj sta odvisna od drugih identitet.⁶ Posameznik je vedno član več skupnosti in ne samo ene, in s tem nosilec več identitet in ne le ene, ki se nalagajo druga na drugo, se med seboj ignorirajo, si nasprotujejo, se združujejo ali razdružujejo. Jože Vogrinc pravi, da nacionalna identiteta, na primer, ni "zamenjala" religiozne, ampak se je včasih artikulirala mimo nje, včasih nasproti njej ali se vanjo celo maskirala, kar velja tudi za vse ostale identitete. "Zaveden Slovenec" danes morda verjame, da je tisoč let sanjal o neodvisni Sloveniji, pred sto leti pa je bil mirne duše poleg zavednega Slovenca obenem pošten K. u. K. rodoljub, pred petdesetimi pa Jugoslovan (ali Argentinec?). Odrešimo ga očitkov vesti: nobena izjema ni. Valižan je Britanec, Bask Španec, Sardinec Italijan, Eritrejec pa najbrž verjame v svoj tisočletni sen, odkar ni več Etiopijec" (Vogrinc, 1998, 189).

Potemtakem se zdi teza o koncentričnih krogih identitet, ki po mnenju Aleša Debeljaka izvirajo v podobah jaza, vsajenega v izkušnje skupnosti, razširjajoč se skozi tokove lokalnih, nacionalnih in regionalnih kultur, nemara pa tudi širše, utemeljena (Debeljak, 2004, 100). Nacionalna kulturna identifikacija tako postane le ena od mnogih plasti posameznikovega jaza, tudi če je vodilna, ki jo omejujejo druge identitete, ne nazadnje kozmopolitska, ki posamezniku omogoča še kako potrebno distanco zlasti do kulture in nacije, ki jima pripada.

Kljub njeni kompleksnosti in zahtevnosti avtorica opira definicijo nacionalne identitete na analitično razčlenitev tega koncepta, kakor jo je izpeljal slovenski sociolog Rudi Rizman. Nacionalna identiteta je tako zbir vsaj treh pomembnih sestavin: ustave oziroma ustavnih načel, kolektivne predstave politične skupnosti o sami sebi in posameznikovega odnosa do svoje skupnosti (Rizman, 2000, 180–181).⁷

5 Identiteto bi lahko definirali kot prakso in obenem proces razlikovanja posameznikov ali kolektivitet v primerjavi z drugimi posamezniki ali kolektivitetami ter je sestavljena iz podobnosti in razlik. Je vedno aktivna in nikoli končana ter dokončna socialna institucija ter refleksivna, torej socialno konstruirana skozi interakcije in institucije (Ule, 2000, 3). Obenem je potrebno identiteto obravnavati kot heterogen, večdimenzionalen in kompleksen pojav, ki zahteva interdisciplinaren pristop. Več o definiciji identitete Jurić-Pahor, 2000, 198–199.

6 Kolektivna identiteta je občutek pripadnosti določeni skupnosti oziroma kolektivni entiteti, ki je pogojena z objektivnimi in subjektivnimi kriteriji. V primeru kolektivne identitete se namreč morajo o kriterijih in o občutku pripadnosti strinjati zlasti pripadniki takšne entitete, vendar pa morajo te kriterije priznavati tudi "drugi", torej tisti, ki ji ne pripadajo. Kolektivna identiteta je tako dinamičen proces in ne stanje, ki je tudi notranje raznolika in pluralna ter v nenehnem spreminjanju. Mitja Žagar loči ožje, pretežno teritorialno opredeljene in širše, tradicionalne kolektivne identitete. Med prve šteje lokalne in regionalne identitete, med druge pa različne etnične (v Evropi so zlasti pomembne narodne), nacionalne oziroma državne in skupne evropske identitete. Poenostavljeno rečeno: etnične (narodne) identitete v večji meri temeljijo na kulturnih in drugih etničnih opredelitvah, nacionalne pa so po svoji naravi predvsem politične, zato jih je možno skoraj enačiti z državnimi identitetami, čeprav so obenem tudi etnično opredeljene. Za vse tradicionalne narodne in nacionalne identitete v Evropi pa je značilna njihova pretežna izključujočnost (ekskluzivnost) in pogosta agresivnost (Žagar, 2003, 133).

7 Ustavna načela opredeljujejo posamezno politično skupnost s tem, ko izražajo skupno politično voljo in kolektivno samorazumevanje, o katerih so se v določenem zgodovinskem obdobju sporazumeli člani te skupnosti, so pa kljub temu ta načela izpostavljena možnim spremembam. Ustava je tako minimalni skupni formalni okvir, s pomočjo katerega se rešujejo nenehno prisotna nasprotja. Kolektivno predstavo politične skupnosti o sebi se lahko imenuje "namišljena skupnost" (*imagined community*, Anderson, 1998). Ta povezuje ljudi, ki se sicer med sabo ne poznajo in niso v neposrednem stiku, delijo pa si skupen jezik, kolektivni spomin, mite, imaginarij, kot oblike družbenih samoprojekcij. Posameznikov odnos do skupnosti pa je razmerje med osebno identifikacijo in simboli kolektivne identitete (himna, zastava, prazniki, rituali, spomeniki ...), ki dajejo politični skupnosti globljo kulturno in čustveno oporo, njeno kohezijo in stabilnost, posameznikom pa omogočajo čim večjo inkluzivnost in identifikacijo s skupnostjo.

Kulturno identiteto pa avtorica opredeljuje kot tisto skupinsko identiteto, ki v sebi združuje tako "objektivne", kolektivne, družbene in zgodovinske strukture kot tudi "subjektivne", izkustvene, zavestne in nezavedne individualne procese, ki se nanašajo na posamezno etnično ali narodno skupnost. Med tema dvema kategorijama obstajajo odnosi skladnosti ali recipročnosti, pa tudi konfliktnosti, ko gre za njuno izgrajevanje v kulturno identiteto vsakega posameznika in družbe kot celote preko ponotranjenja in povnanjenja določenih navad, običajev, vrednot ... Kulturno identiteto pa je mogoče definirati ne le v opoziciji objektivnega in subjektivnega, ampak tudi univerzalnega in posameznega. V tem smislu je kulturna identiteta izjemnost oziroma posebnost skupin, ljudstev ali družb, ki preprečuje njihovo zlitje v uniformnost misli in izkustev na tak način, da vztraja pri ohranjanju zveze med jezikovnimi, verskimi, rodovnimi, estetskimi in političnimi dejstvi ter upošteva notranjo diferenciranost kolektivne identitete glede na spolno, razredno, socialno in drugo pripadnost. Obenem pa se kulturna identiteta dotika tudi univerzalnosti v smislu medkulturne komunikacije, ki jo avtorica razume v Welschevi (2001) terminologiji transkulturacije. Pojem presega tradicionalno "herderjansko" homogenizirajočo in separatistično idejo kultur kot izoliranih entitet ter poudarja njihovo medsebojno povezanost, koeksistenco, kooperativnost, migracijskost in hibridiziranost. V tej dvojni napetosti predstavlja sprejemanje posameznosti preko univerzalnega in recipročno upoštevanje realnosti univerzalnega preko posameznega najbolj inkluziven, odprt in nesamozadosten način oblikovanja multiplih identitet. Poskusi vsaj zadnjih dvesto let so šli v smeri bodisi individualno-psihološkega, antropološkega, logističnega, političnega ali zgodovinskega definiranja identitete ter pri tem žrtvovali vse druge opredelitve. Da bi se slednjemu izognili, meni Étienne Balibar, je potrebno in edino natančno identiteto označiti samo kot *kulturno*. V tem smislu je kulturna identiteta pravzaprav sinteza vseh drugih identitet. Tisto pa, kar posameznika identificira kot pripadnika neke kulture, je "institucija institucij", to je jezik (Balibar, 1995, 174–184).

Rizman meni, da predstavljata jezik in kultura močnejšo družbeno vezivo, kot to dokazujejo običajne sociološke analize. Tovrstna identiteta, ki se vzpostavlja zlasti preko jezika in kulture, je primarni fokus identifikacije in občutka varnosti, ne da bi zato morali tako kot na mnogih drugih področjih zadovoljiti številne kriterije in izkazane dosežke, saj sta nam jezik in kultura položena že v zibelko. Poleg tega je sredstvo transcendence človekove fizične končnosti, ker krepi občutek

sodelovanja v medgeneracijskem projektu, ki povezuje preteklost s sedanjostjo in prihodnostjo (Rizman, 1998, 22).

Tudi Yael Tamir, avtorica znane knjige *Liberal Nationalism*, namenja prav kulturi kot utelešenim vzorcem vedenja, jezika, norm, mitov in simbolov,⁸ s pomočjo katerih se vzpostavlja medsebojno identificiranje, tisto vlogo, po kateri se pripadniki neke nacije razlikujejo od vseh ostalih. "Dva človeka pripadata istemu narodu tedaj in samo tedaj, ko si delita skupno kulturo" (Tamir, 1993, 68).

Lahko se torej zaključi, da je kulturna identiteta v stalni primerjavi in do neke mere celo v "zlitju" z nacionalno identiteto ter da "domuje" v okviru posameznega naroda oziroma nacije, njenih meja in njene politično-vojaške zgodovine (od tu govor o francoski, nemški... kulturi). Balibar se celo nagiba k tezi, da je kulturna identiteta danes pravzaprav zgolj metafora za nacionalno identiteto. Slednja naj bi bila poleg religiozne edina totalna ali hegemonistična institucija moderne zgodovine, pri čemer je njuna avtentična hegemonija v tem, da ne ukinjata množstva pripadnosti (za razliko od totalitarnih režimov), temveč skušata to množstvo hierarhizirati in uskladiti. Njuna totalnost se odkriva predvsem v tem, da praktično ne dopuščata možnosti obstoja in potemtakem "razloga za življenje" izven lastne domene, s čimer pripisujeta smrti še posebno simbolno pomembnost (tako religije kot nacije lahko od posameznika zahtevajo žrtvovanje za odrešitev vsakega in vseh (Balibar, 1995, 179–181)). Nobene vojne ni mogoče začeti brez forsiranja kolektivne iluzije, torej identitete. "Če hočete vedeti, koga je treba ubijati, morate vedeti, komu pripadate" (Osmančević, 1994, 63).

Vsako vztrajanje na ekskluzivnosti določene kolektivne identitete, tudi nacionalne ali kulturne, (lahko) vodi v izolacijo in nespoštovanje drugega, ki postane priročen grešni kozel za obstoječe probleme. Pri tem nočem zapasti v evolucionistično past in trditi, da je neka kolektivna, v tem primeru nacionalna, identiteta do določene razvojne stopnje pozitivna, dobrodošla, osrečujoča, od tu naprej pa negativna, uničevalna, nesprejemljiva. Nasprotno, v vsaki od njih je že prisotno tisto "seme ničevosti", ki se ga je potrebno zavedati ob vsakem dvigu zastave, ob vsaki izrečeni molitvi in ob vsaki zapeti himni. To je razlog, zakaj po eni strani priseganje na zaprtost vase, na samozadostnost, na dožemanje nacije in njene kulture kot svete in nedotakljive na t. i. domačijsko-folklornem principu ne vzdrži. Ker je izraz narodovega in predvsem človekovega strahu pred izzivi drugačnega in vodi v ksenofobično razmerje do drugih. Od tega do agresije in etničnega čiščenja,

8 UNESCO je na zahtevo kanadske komisije za sodelovanje s to specializirano agencijo Združenih narodov kulturo definiriral kot "dinamičen vrednostni sistem naučenih elementov pričakovanj, konvencij, verovanj in pravil, ki omogočajo članom določene skupine, da uresničijo kontakte med seboj in svetom, da torej med seboj komunicirajo in razvijajo svoje ustvarjalne potenciale" (Južnič, 1993, 179).

nacionalnih vojn in genocida pa je, kot ugotavlja Peter Kovačič Peršin, le korak (Kovačič Peršin, 1993, 79–80). V istem hipu pa je potrebno priznati, da je nasprotno, vendar zato nič manj napačno tudi tako imenovano "liberalno internacionalistično" razmišljanje o naciji kot odvečni kategoriji bodisi zaradi njene majhnosti, nevlivnosti itd. Prav iz tovrstnega kompleksa majhnosti – v primeru Slovenije predvsem številčne, v primeru drugih vzhodnoevropskih nacij pa toliko bolj vrednotne – se poraja pogosto zgolj navidezno precenjevanje številčno večjih, globalizirajočih, transnacionalnih procesov in pretirano zavračanje nacionalne identitete kot arhaične, preživete in obskurne.

Kulturna oziroma nacionalna identiteta sta potemtakem ambivalentna (pozitivna in negativna) družbena pojava, ki lahko pogosto služita izključevanju določenih kategorij ljudi iz širšega občestva in njihovi degradaciji na raven drugorazrednih državljanov. Vendar pa na podlagi globlje ali plitvejše čustvene in kulturne opore prav oni držita neko družbo skupaj v smislu vsaj minimalne, a nujne stopnje družbene enotnosti (Rizman, 1998, 19–20).

Za nacionalno identiteto je potemtakem potrebno tudi reči, da običajno ni etnično nevtralna, ker kljub etnični heterogenosti države preferira kulturo in jezik večinskega naroda oziroma etnije, in da je kot kompleksna oblika kolektivne identitete predvsem vezana na teritorialnost in sklicevanje na preteklost, bodisi objektivno ali imaginarno, torej mitološko in ideološko, v kolikor ni že vsaka zgodovinska ocena, ki je nujno ocena za nazaj, vsaj do določene mere mitološka oziroma ideološka sama po sebi. V tem smislu je nacionalna ponovno precej blizu kulturni identiteti. Bistvena razlika, ki jo glede na ugotovljeno v pričujočem poglavju vidi avtorica, je v tem, da je slednja lahko, ne pa nujno, predvsem stanje duha in ne toliko konkretne oziroma neposredne vezanosti na določeno ozemlje in zgodovinsko obdobje. To je nujen, ne pa tudi že zadosten razlog obstoja kulturne identitete nekega naroda. Ohranjanje slovenske kulturne in nacionalne identitete sicer pomeni ohranitev jezika, kulture, ustvarjalnih potencialov nacije in lastnega etničnega prostora, vendar pa tega prostora zaradi vse večjih migracij ne bo več mogoče razumeti kot izključno in samo geografski prostor, ampak predvsem kot duhovni prostor nacionalne kulture.

Vstop Slovenije v Evropsko unijo je sprožil polemike o tem, ali je obstoj slovenske kulturne identitete zaradi evropskih integracijskih procesov bolj ogrožen in ali bi bilo v oblikovanju evropske identitete potrebno videti njeno "konkurentko". Odgovor, čigar poskus utemeljitve bo v naslednjem poglavju, je v obeh primerih negativen.

Nadnacionalne identitete niso zgodovinsko gledano nič novega in bi morale predstavljati predvsem izziv nacionalnim, regionalnim ... identitetam, vpogled v stališča ljudi, ki so del Evropske unije že deset let in več, pa nakazujejo, da je teza o kompatibilnosti različnih identitet sprejemljiva, čeprav nacionalne identitete večinoma ohranjajo primat nad porajajočo se tako imenovano evropsko kulturno identiteto.⁹

UTEMELJENOST DISKURZA O EVROPSKI KULTURNI IDENTITETI

Izvorni namen povezovanja evropskih držav pred dobrimi petimi desetletji, ko je leta 1951 šesterica držav¹⁰ s podpisom pariške pogodbe ustanovila Evropsko skupnost za premog in jeklo, leta 1957 pa je sledil še podpis istih članic rimske pogodbe o Evropski gospodarski skupnosti,¹¹ je bil pretežno gospodarski. Omejene države so vstopile v integracijske procese z namenom, da bi se izboljšali in napredovali lastni, domači, torej nacionalni interesi, ki zunaj okvirov tedanje Evropske skupnosti za premog in jeklo ne bi mogli biti realizirani. Sčasoma pa je njen razvoj začel dosegati takšne razsežnosti, da sta postali potrebni tudi angažiranost in usklajenost na političnem področju. Približno od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje, intenzivno pa v zadnjem desetletju, je evropska konstrukcija začela pridobivati tudi ideološke in simbolne dimenzije, ki so se na praktični ravni izkazovale najprej v oblikovanju identifikacijskih znakov današnje Evropske unije (himna, zastava, potni list, denarna valuta ...) in procesov (izobraževalnih, strokovnih ...), ki naj bi pospešili poskus oblikovanja naddržavne ali meddržavne skupnosti, s katero bi se državljani in državljanke evropskih držav identificirali na podoben način kot do sedaj z nacionalno državo.

Glavni akterji oziroma predstavniki največjih in najmočnejših evropskih držav (Francije, Velike Britanije in Nemčije) si o obliki evropske povezanosti sicer niso enotni, tako kot si niso enotne niti predstave državljanov posameznih evropskih držav o tem, kaj naj bi evropska kulturna identiteta, če ta sploh obstaja in o kateri bom razmišljala v tem poglavju, predstavljala. Za razliko od Vzhodnoevropejcev, ki jim je vstop v Evropsko unijo po razpadu socialističnih režimov postal glavni in brezpogojni cilj, za večji del dosežen 1. maja 2004, je namreč dejansko zanimanje državljanov zahodnoevropskih držav oziroma starih članic za dogajanja v zvezi z Evropsko unijo zelo vprašljivo. Podatki namreč dokazujejo, da na evropskih volitvah voli manj ljudi kot v televizijskih kvizih, raziskave javnega mnenja v državah

9 Leta 1992 je bilo v Evrobarometru prvič zastavljeno vprašanje o "evropski identiteti". V razmerju približno 3:1 (62:23) so državljani tedaj še Evropske skupnosti menili, da sta nacionalna in evropska identiteta kompatibilni.

10 Belgija, Italija, Nizozemska, Luxemburg, Nemčija in Francija.

11 Leta 1973 se jim pridružio Danska, Irska in Velika Britanija ter kasneje še druge.

članicah pa kažejo precejšnjo apatijo ali celo odkrito nasprotovanje delu posameznih institucij Unije zaradi občutka odtujenosti, izključenosti in nemoči v zvezi z odločitvami in spremembami na ravni Evropske unije. To je očitno tudi v volilni udeležbi, ki naj bi bila najpomembnejše demokratično sredstvo izkazovanja volje ljudstva.¹² Izraz "demokratični primanjkljaj", ki je prišel v rabo in označuje prav omenjene pomanjkljivosti Unije ter precejšnje nezadovoljstvo državljanov z njenim demokratičnim delovanjem, je bil tudi glavni povod izdaje Bele knjige leta 2001, s katero naj bi Evropska komisija poskušala zmanjšati razlike med evropskimi institucijami in državljani.¹³ Njen uspeh je vprašljiv, saj Bela knjiga ni prvi tovrstni dokument. Že Maastrichtska pogodba iz leta 1991 in Amsterdamska pogodba iz leta 1997 (ta v zelo omejenem obsegu, saj je dojeta kot ne zelo uspešen sporazum) sta zlasti z idejo o "evropskem državljanstvu" zasledovali podobne načrte, vendar pa po mnenju številnih avtorjev teh ciljev nista uspeli realizirati (Dunkerley et al., 2002, 21). Pogodbi dejansko nista vzpostavili nikakršnih neposrednih razmerij med tako imenovanim "evropskim državljanom" in Evropsko unijo, kar je pravzaprav predstavljalo glavni namen ideje o evropskem državljanstvu. Po nekaterih podatkih tako 98% državljanov Evropske unije nima nikakršnih stikov z Evropsko unijo (Leonard v Dunkerley et al., 2002, 40). Pravici bivanja in prostega gibanja v ostalih državah članicah, ki sta po mnenju večine državljanov Unije najpomembnejši dosežek in glavno prepoznavno načelo Unije navzven, sta nenazadnje postali omejeni s posedovanjem zadostnih finančnih sredstev in urejenega zdravstvenega zavarovanja, ki naj bi zagotavljala, da državljani posameznih držav članic in njihove družine ne bi postali dodatno breme za socialno politiko države gostiteljice.¹⁴ Tako je pravna določitev, kdo je Evropejec, poleg nacionalnega državljanstva povezana zlasti z glavnim evropskim motom – svobodnim gibanjem oseb, ki pa dejansko ostaja zgolj deklarativen. Pogodba

o Evropski skupnosti zagotavlja svobodno gibanje delavcev, samozaposlenih oseb in tistih, ki opravljajo različne storitvene dejavnosti, in nikogar drugega.

Zgoraj strnjeno opisana dejstva, ki kažejo na prizadevanja in institucionalno vsaj deklarativno že sprejete odločitve Evropske unije o tem, da bi ta postala za evropskega državljana tako ekonomsko-političen kot tudi simbolni in kulturni prostor identifikacije, bodo v nadaljevanju predstavljala izhodišče podrobnejše analize teze, da so tovrstni poskusi med državljani in državljankami Unije vsaj trenutno razmeroma neprepoznani. Oblikovanje evropske kulturne identitete namreč nesporno izhaja iz prvenstvene identifikacije z nacionalno identiteto, ki je pogoj pridobitve najbolj formalnega izkaza vključenosti v Evropsko unijo, to je evropskega državljanstva. Čeravno bi tvegali morebitno stalno prioriteto nacionalne pred evropsko kulturno identiteto, bi posedovanje državljanskih pravic ene izmed nacionalnih držav članic moralo temeljiti na že omenjeni teoriji koncentričnih krogov identitet, ki jo je mogoče primerjati tudi s konceptom "vraščenenih identitet" (*nested identities*).¹⁵ Nikakor pa ne gre vztrajati pri poskusu nadomestitve prve z drugo. Raziskava iz konca devetdesetih let je na primer pokazala, da niti v nekaterih novih državah članicah iz srednje in vzhodne Evrope identifikacija z Evropsko unijo ne zavzema tako visokega mesta kot nacionalna identiteta.¹⁶ Poleg tega rezultati kažejo, da se ljudje lahko identificirajo z "Evropo", vendar pa v večini primerov to ne pomeni tudi neposredne identifikacije z Evropsko unijo (Dunkerley et al., 2002, 35). Podatki pravzaprav niso tako presetljivi, če upoštevamo, da se vse vlade članic še vedno zelo opirajo na nacionalno retoriko, ne glede na to, kako očitno so prointegracijske. Poleg tega pa obstajajo tudi drugi razlogi, zaradi katerih bodo nacionalne kulturne identitete vključno z ideologijo nacionalizmov morebiti obdržale primat pred tako imenovano evropsko identiteto.¹⁷

12 Od prvih volitev v Evropski parlament leta 1979 je število volivcev in volivk v institucije Evropske unije v stalnem upadanju, zadnje evropske volitve junija 2004 pa celo kažejo, da je bila volilna udeležba zlasti v novih članicah izrazito nizka.

13 Namen Bele knjige je tako med drugim tudi razložiti vizijo razvoja demokracije v Evropski uniji, vendar pa je do določene mere problematična že uporaba izrazov "Evropa" in "Evropejec", katerih pomen v dokumentu ni razložen (Dunkerley et al., 2002, 110).

14 Oba pogoja sicer nista eksplicitno zapisana v sami pogodbi, ampak v sekundarni zakonodaji, ki izhaja iz obdobja pred sprejetjem Maastrichtske pogodbe, in sicer leto prej (1990).

15 Koncept tako imenovanih vraščenenih identitet predpostavlja, da so v širše in višje identitete vključene, vraščene ožje in nižje identitete (Žagar, 2003, 137).

16 60% Poljakov in samo 40% Čehov je menilo, da bo evropska identiteta v prihodnosti lahko tako močna kot identifikacija z njihovo nacionalnostjo (Dunkerley et al., 2002, 35).

17 Življenje v Evropi ostaja organizirano okrog nacionalnih držav, in sicer kljub dotokom ljudi, idej in blaga iz preostalih delov sveta. Izobraževanje, mediji in vladne službe so kljub integracijskim procesom v evropskih državah še vedno organizirani na nacionalni osnovi. Prav tako obstaja močan dvom, da bi Evropejci opustili nacionalne države in se organizirali na drugačnih, transnacionalnih ravneh, saj bi to predstavljalo le majhen interes za prebivalce evropskih držav. Čeprav seveda velja, da mnogo državljanov občuti demokratični deficit že na nacionalni ravni, je ta na ravni Evropske unije še toliko izrazitejši in bolj opazen. Sleherno obdobje že samo v zadnjih desetletjih prinese določene oblike obuditev nacionalnih interesov, ki se zdijo še vedno privlačni. Poleg tega je razmišljanje o pripadnosti narodu oziroma naciji in o lastni nacionalni kulturni identiteti eden od najpogostejših načinov pozicioniranja posameznika glede na okolje in ljudi okoli njega. Nacionalizem, nacije in nacionalne identitete so postali del struktur modernega evropskega načina življenja (Dunkerley et al. 2002).

Institucije Evropske unije, predvsem Evropska komisija, si kljub temu prizadevajo postopno "privzgjati" občutek evropske pripadnosti in identitete. Približno od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja so ti napori še posebej prisotni, realizirani pa v obliki različnih akcij, kampanij in projektov. Najbolj prepoznavna so nemara tako imenovana poročila Adonnino (1985), ki so kot del kampanje "People's Europe" za začetek razširjanja splošnega občutka "biti Evropejec" spodbujala oblikovanje simbolov skupnosti.¹⁸ Evropska centralna banka, institucija, ki je odgovorna za upravljanje z evropsko valuto, je do konca leta 2001 porabila približno 80 milijonov evrov samo za oglaševalske kampanje, s katerimi je želela povečati osveščenost javnosti o novem plačilnem sredstvu, in sicer pod sloganom "The Euro, Our Money". Omenjene kampanje so podprte tudi z drugimi politikami "poevropčevanja". Že omenjena Maastrichtska pogodba je izpostavila pomen razvijanja evropske ideje v vzgoji in izobraževanju in "izpostavljanja kulturne dediščine Evrope", čeprav je šlo v zadnjem primeru bolj za njeno ustvarjanje. S tem namenom so bili ustanovljeni projekti *Erasmus*, *Leonardo*, *Socrates*, *Tempus* in drugi.

Zastava Evropske unije, himna, potni list, plačilno sredstvo, slogani, ti "pozabljeni namigi" na Evropsko unijo, kot pravi Michael Billig v svoji razpravi o "vsakdanjem nacionalizmu" (*Banal Nationalism*, 1995), so kljub temu, da se jih državljani članic Unije zaradi njihove pogoste prisotnosti v vsakdanjem življenju morebiti sploh ne zavedajo več, sicer pomemben dokaz, kako je Evropska unija postala del njihovega življenja znotraj nacionalnih držav. Problem ali vsaj izziv za

Unijo pa je, da ta "vsakdanji evropeizem" za večino njenih državljanov ne pomeni tudi istočasne zavesti o evropski identiteti.¹⁹ Način, na katerem naj bi bila evropska kulturna identiteta konstruirana, namreč izhaja iz kontinuitete nacionalnih tradicij, to je tradicij nacionalnih držav. In evropski simboli – ne glede na oblikovalčevo eliminacijo nacionalnih posebnosti – sami po sebi še vedno izhajajo iz določenega nacionalnega ali celo regionalnega okolja: mostovi na evropskih bankovcih, poreklo in rojstni kraj avtorja evropske himne ali dvanajst zlatih zvezdic evropske zastave.²⁰ Nenazadnje evropski identiteti manjka morda najpomembnejši identifikacijski simbol, "institucija institucij", če se uporabi že citirani Balibarov izraz, to je jezik, ki tudi v Evropski uniji še vedno ostaja del narodne oziroma nacionalne identitete vsakega posameznika.

Koncept naroda seveda ni nič bolj "naraven" od koncepta Evrope, nedvomno pa je nacionalna identiteta veliko bolj zakoreninjena v zavesti prebivalcev evropskih držav kot evropska. Ne toliko iz razloga, ker bi bila prva historično v prednosti pred drugo, saj lahko o ideji o Evropi govorimo od 15. stoletja naprej, medtem ko so se nacionalne države začele intenzivno oblikovati v 18. stoletju, pač pa zato, ker je nacionalna država s svojo fizično, predvsem pa simbolno geografijo bližje posamezniku kot Evropa ali celo Evropska unija, in ker je oblikovanje nacionalne zavesti imela za pomemben konstitutivni element utemeljitve nacionalne države že od samega začetka.²¹

Poglavje o utemeljenosti diskurza o evropski kulturni identiteti se nadaljuje v dveh podpoglavjih, v katerih so pretežno obravnavani empirični podatki raziskav javne-

18 Tako je že leta 1985 Evropska komisija sprejela standardiziran evropski potni list. V istem obdobju je Oda radosti iz Beethovnov Devete simfonije postala neuradna himna skupnosti. Leta 1985 je bila uvedena tudi uradna zastava Evropske skupnosti. V zadnjem času je, če odmislimo zaenkrat še nedorečena pogajanja o evropski ustavi, najbolj prepoznaven simbol Unije postala skupna denarna valuta, uvedena avgusta leta 2001 in sprejeta kot uradno plačilno sredstvo 1. januarja 2002. Na vseh sedmih bankovcih evra so upodobljeni mostovi, ki naj bi predstavljali različne evropske arhitekturne sloge. Pri tem je bila posebna pozornost namenjena načinu, na katerega upodobljeni mostovi ne bi bili geografsko prepoznavni, torej kje se dejansko nahajajo, čeprav je oblikovalec fotografiral obstoječe mostove (na primer most Rialto v Benetkah, most Neuilly v okolici Pariza itd.), potem pa odstranil podrobnosti, ki bi lahko izdajale izvirno lokacijo.

19 Spomladansko poročilo Evrobarometra iz leta 1989 nakazuje, da je bila takrat najbolj izrazita manifestacija "ljudske Evrope" za polovico vprašanih možnost prehajanja meja znotraj skupnosti brez težav, medtem ko so se vprašani najmanj identificirali z Evropsko unijo prav preko njenih znakov in simbolov: samo 20% vprašanih je menilo, da so znaki tedanje Evropske skupnosti izraz manifestacije bližine skupnosti njenim državljanom, 15% jih je bilo mnenja, da je to spremljanje istih televizijskih programov, in samo 8% vprašanih je videlo dokaz obstoja "ljudske Evrope" v uporabi skupne evropske himne in zastave. Jeseni leta 2002, ko je Evrobarometer prvič postavil neposredno vprašanje o evropski zastavi, se je z njo identificiralo samo 44% vprašanih, 40% pa ne. Čeprav jo je 89% vprašanih že videlo, so bile njihove pojasnitve o tem, kaj naj bi zastava predstavljala, precej medle in nejasne: zastava naj bi po njihovem predstavljala Evropsko unijo, skupnost, skupno tržišče, Svet Evrope itd. 66% jih je menilo, da zastava zagovarja nekaj dobrega. Zanimiv je podatek, da je samo 51% vprašanih menilo, da bi morala evropska zastava viseti na vseh javnih zgradbah v državi poleg nacionalne zastave.

20 Svet Evrope je motiv zastave Evropske unije – dvanajst zlatih zvezdic na modri podlagi – pojasnil na naslednji način: dvanajst je simbol popolnosti in polnosti in je asociacija tako dvanajstih apostolov, sinov Jakoba, zakonov dvanajstih plošč rimskega legislatorja, napornega dela, ur dneva, mesecev leta kot zodiakovih znamenj, medtem ko krog ponazarja povezanost. Krog dvanajstih zlatih zvezdic pa je tudi krščanski simbol device Marije (Shore v Guerrina, 2002, 179).

21 O pomembnosti razlikovanja med Evropo in Evropsko unijo bo govor v podpoglavju 3. 1.

ga mnenja v evropskih državah članicah Evrobarometra.²² V prvem podpoglavju bodo na osnovi izraženih mnenj državljanov in državljanek Evropske unije pojasnjeni glavni vzroki relativne nerazširjenosti ideje o skupni evropski kulturni identiteti med ljudmi. Kot je bilo že omenjeno v uvodu, bodo ti vzroki strnjeni v skupni pojem "čustvene indiferentnosti" do Evropske unije. V drugem podpoglavju pa bodo prav tako na osnovi sekundarne analize podatkov in izbrane literature prikazane posledice te indiferentnosti, ki se kaže v časovno relativno statičnem odnosu do koncepta evropske kulturne identitete in v prevladujoči identifikaciji državljanov in državljanek Unije z nacionalno identiteto.

ČUSTVENA INDIFERENTNOST IN EVROPSKA KULTURNA IDENTITETA

Pojem čustvene indiferentnosti, ki je bil v uvodu definiran kot brezbriznost, ravnodušnost in emotivna nevpletenost ter nezavzetost ljudi,²³ se v primeru odnosa do nacionalne kulturne identitete na eni in evropske na drugi strani zelo približa razlagi, ki jo Aleš Debeljak ponuja glede tako imenovanega spora med nacionalizmom in kozmopolitizmom. Medtem ko slednjemu primanjkuje "čustvene privlačnosti", kakršno vsebuje nacionalizem, saj je po avtorjevem mnenju v veliki meri stvar individualne etične odločitve, moč nacionalizma leži v preprostosti njegovega pristopa in sporočila, ki je v bistvu čustveno. Vsak človek namreč čuti spontano predanost pokrajinam in ljudem, s katerimi je povezan od otroštva. Iz tega razloga nacionalizem vedno gleda nazaj in se krepi s spomini na preteklost, medtem ko kozmopolitizem črpa svojo moralno energijo iz usmerjenosti naprej (Debeljak, 2004, 100–101).

Po podobnem vzorcu bi lahko primerjali tudi nacionalno in evropsko kulturno identiteto. Simbolna geografija, kolektivni spomin, mitologije in "vsakdanji nacionalizem" nenehno krepijo posameznikovo vpetost v nacionalno skupnost in identifikacijo z njo, v primeru Evropske unije pa so naštetih dejavniki relativno šibki ali pa sploh ne obstajajo.

Analiza rezultatov raziskav javnega mnenja med državljani in državljanke članic Evropske unije (Evrobarometer), na katere se je v tem podpoglavju vsebina selektivno opirala glede na relevantnost teme, ki je sicer obravnavana, in se nanašajo predvsem na obdobje zadnjih treh do štirih let, kaže:

1. Da so državljani in državljanke Evropske unije še vedno najbolj navezani na svojo državo (okrog 90%), nato na svoj kraj in regijo in najmanj na Evropo (nekaj več kot polovica vprašanih, toda kar okrog 40% izraža tudi nenavezanost nanjo).²⁴

2. Da so evropski simboli med ljudmi precej neprepoznalni in nepomenljivi, saj samo 8% vprašanih meni, da jim evropska zastava in evropska himna nudita identifikacijo z Evropsko unijo, s čimer bi se počutili bližje Uniji. Z evropsko zastavo se sicer identificira 44% vprašanih, vendar kar 40% temu nasprotuje, polovica jih meni, da bi morala evropska zastava viseti ob nacionalni zastavi v posameznih državah, velika večina vprašanih pa niti ne ve, kaj naj bi predstavljal simbol dvanajstih zvezdic na evropski zastavi. Samo 27% vprašanih ve, da ima Evropska unija svojo himno.

3. Da Evropska unija za razliko od Evrope ljudem predstavlja precej kompleksen institucionalni in birokratski sistem kot projekt družbene elite, katerega delovanje je za okoli 70% vprašanih preveč zapleteno in netransparentno, prav tolikšen delež jih meni, da Evropska unija ne upošteva mnenj običajnih državljanov, in

22 Že približno trideset let Evropska komisija raziskuje javno mnenje v državah članicah Evropske unije s tako imenovanim Evrobarometrom na temo odnosa do ostalih članic in do držav kandidat, do evropskih institucij, širitve Evropske unije in v zadnjem času tudi do evropske ustave. Tako imenovane "standardne raziskave Evrobarometra" (ali krajše Evrobarometer) so se začele leta 1973 z namenom ugotavljanja obnašanj in razpoloženj državljanov, starih 15 let in več, v tedanjih državah članicah Evropske unije. Raziskave potekajo v obliki neposrednih intervjujev od dvakrat do petkrat letno (poročila so izdana dvakrat na leto) na vzorcu tisoč ljudi iz večine držav Evropske unije. V obdobju 1990–1998 je poleg standardne raziskave potekal tudi tako imenovani Evrobarometer za srednjo in vzhodno Evropo, ki se je leta 2001 preoblikoval v Evrobarometer držav kandidat (*Applicant Countries Eurobarometer*). Rezultati Evrobarometra so nedvomno pomemben vir informacij, vendar pa je pri tem potrebno upoštevati tudi način interpretacij dobljenih rezultatov v poročilih.

23 Rizman govori o "sposobnosti mobiliziranja človeških strasti" (Rizman, 2000, 185).

24 Spomladi leta 1999 je Evrobarometer izvedel raziskavo o navezanosti ljudi na njihov kraj ali vas, na regijo, državo in Evropo. Odgovori so pokazali, da je največ ljudi (89%) navezanih na nacionalno državo, nekoliko manj na kraj oziroma vas (87%) in še odstotek manj na regijo. Delež malo ali nenavezanih ljudi je relativno nizek v vseh treh primerih (10, 13 in 14%). V primeru Evrope je 56% vprašanih odgovorilo, da so navezani nanjo, vendar je bil tudi odstotek nenavezanih relativno visok (40%). Leto in pol kasneje je bilo vprašanje ponovljeno in rezultati so bili podobni. Vprašanje o navezanosti na Evropo v sebi skriva predpostavko, na katero je pomembno opozoriti. Po tej predpostavki naj bi namreč obstajala asociacija ali celo sinonimnost med Evropo in Evropsko unijo. Avtorji raziskav javnega mnenja Evrobarometer so nanjo opozorili šele v jesenskem poročilu leta 2003, medtem ko odgovori državljanov in državljanek članic Unije nakazujejo, da se ljudje te razlike zavedajo in da je njihov odnos do Evrope bolj pozitiven kot do Evropske unije. Jeseni leta 2001 in jeseni 2002 se je vprašanje namreč nanašalo na Evropsko unijo in ne na Evropo, jeseni 2003, ko je bila navezanost na državo še bolj izrazita kot tri leta prej, saj se je zanjo opredelilo 91% vprašanih, 89% na svoj kraj ali vas, 87% na regijo in prav toliko kot jeseni leta 2000 (58%) na Evropo, pa se je vprašanje ponovno nanašalo na Evropo. Podatki so tako empirično pokazali občutljivost ljudi za razliko med Evropo in Evropsko unijo, saj je navezanost na slednjo po vsej verjetnosti zaradi njenega "institucionalnega" prizvoka bistveno manjša kot na Evropo.

prav toliko, da bi morala biti prednostna naloga Unije predvsem njeno približanje ljudem, ki v njej živijo.²⁵

4. Da je najpogostejši občutek, ki ga ljudje, živeči v Evropski uniji, asociirajo z Unijo, upanje, takoj za tem pa indiferentnost. Ta se kaže tudi v apatičnosti in nezanimanju ljudi za diskutiranje o dogajanjih v zvezi z Evropsko unijo, saj bi bilo samo 26% vprašanih pripravljenih sodelovati v javni debati na to temo.²⁶ Glavni razlog nezanimanja je poleg pomanjkljive informiranosti o Uniji zlasti neproduktivnost tovrstne diskusije, ki po mnenju vprašanih ne bi imela nobenih konkretnih posledic v realnem delovanju Unije. Na pomanjkljivo znanje – bodisi zaradi nezanimanja ali nedostopnosti virov – kažejo tudi visoki deleži nepravilnih odgovorov vprašanih o delovanju Unije. Manj kot polovica ljudi ve, da evropske poslance izvolijo državljani sami, samo 34% jih ve, da države članice praznujejo dan Evrope, ter samo 28% vprašanih (!) je leta 2002 vedelo, da Evropske unije ne sestavlja dvanajst članic.²⁷

Kljub kritični distanci, ki jo je do empiričnih raziskav javnega mnenja nedvomno potrebno ohranjevati, so dobljeni podatki zgovoren argument v prid tezi, da je čustvena indiferentnost ljudi, ki živijo v Evropski uniji, do te prisotna ali celo zelo izrazita. Pri tem bi bila podrobnejša analiza razlik med posameznimi evropskimi državami prav gotovo nujno potrebna, saj že hiter pregled nakazuje na vsaj dve skupini članic: bolj pro-evropskih (na primer Luksemburg, Italija, Španija itd.) in bolj evroskeptičnih (na primer Švedska, Velika Britanija, Finska, Danska itd.). Na podlagi štirih dobljenih skupin predpostavk, ki bi se jih lahko poimenovalo: navezanost na nacionalno državo, nepomenljivost evropskih simbolov, institucionalna odtujenost Evropske unije od svojih državljanov ter nezanimanje in nepoznavanje ljudi o delovanju Unije, bo v naslednjem podpoglavju predstavljenih še nekaj ugotovitev, ki so po mnenju avtorice posledica prej naštetih stališč ljudi v povezavi z

Evropsko unijo in kažejo na relativno šibko prisotnost ideje o evropski kulturni identiteti. Te ugotovitve bodo umeščene v širši teoretski okvir.

KONEC NACIONALNE ALI ZAČETEK EVROPSKE KULTURNE IDENTITETE

Sobivanje nacionalnih in drugih partikularnejših identitet ter tako imenovane evropske kulturne identitete na podlagi napisanega ne more biti vprašljivo. Bistvena kritična predpostavka takega sobivanja, na katero je opozorilo prvo poglavje, pa mora biti "neherderjanska", heterogenizirajoča in neseeparativistična ideja o kulturah oziroma identitetah kot neizoliranih entitetah, ki se medsebojno povezujejo, sodelujejo ter so izpostavljene zunanjim vplivom, migracijam in hibridizacijam. Še posebej to velja za nacionalno identiteto, ki je neločljivo povezana z ideologijo nacionalizma. To pa ne pomeni, da bi bila ta identiteta zaradi omenjene povezanosti nekaj preteklega in preseženega, saj je v obdobju izgub tradicionalnih življenjskih gotovosti, smislov in verjetij, ki jih spodbujajo globalizacijski procesi, potreba po nacionalni identiteti še toliko bolj izrazita in aktualna, kar navsezadnje dokazujejo številna nacionalistična, separetistična in iredentistična gibanja. Poleg tega je nacionalna identiteta, kot pravi Marija Jurić-Pahor, zelo prilagodljiva konstrukcija, ki je ustvarila odporen politično-mitološki in kulturni imaginarij, ki zmore bolj kot druge kolektivne identitete vplivati na človekovo zavest ter na njegova čustva, ne da bi se slednji tega nujno zavedal, zaradi česar se njen vpliv širi z nacionalne na nadnacionalno raven. Res pa je, da si nacionalne identitete ni mogoče več zamišljati skupaj z zastarelimi vzorci, ki jo prikazujejo kot homogeno in trdno zakoninjeno, pač pa kot hibridno in "razpršeno", zaradi česar je potrebna njena redefinicija (Jurić-Pahor, 2003, 10–11). Globalizacijski procesi namreč zahtevajo od

25 Spomladi leta 2003 je bilo 71% vprašanih prepričanih, da je delovanje Evropske unije preveč kompleksno, 47% vprašanih ne razume načina delovanja Unije in kar 70% vprašanih meni, da Evropska unija ne posluša oziroma ne upošteva mnenj ljudi, kot so oni sami. Kar 40% vprašanih je mnenja, da bi dejansko morali imeti največji vpliv na delovanje Unije njeni državljani. Spomladi leta 2003 je bilo vprašanje o tem, ali bi morala postati Evropska unija bliže ljudem, ki v njej živijo, posebej izpostavljeno kot samostojno vprašanje. V povprečju se je s tem strinjalo 74% vprašanih. Jeseni leta 2003 je 70% vprašanih še vedno prepričanih, da bi se morala Unija bolj približati svojim državljanom.

26 Odgovori na vprašanje, koliko bi anketirane zanimalo sodelovanje v dialogu oziroma javni debati na temo Evropa, iz spomladanske raziskave Evrobarometer leta 2001 kažejo, da je to zanimanje precej nizko, saj je komaj 26% vprašanih odgovorilo pritrdilno, kar 62% ljudi pa to ne zanima.

27 Jeseni leta 2002 je bil izveden "kviz" o znanju ljudi o Evropski uniji. Vprašani so morali ugotoviti pravilnost ali nepravilnost naslednjih petih trditev: 1. Evropsko unijo sestavlja dvanajst članic., 2. Člane Evropskega parlamenta izvolijo državljani, kot sva ti in jaz., 3. Vsako leto skupno praznujejo dan Evrope vse države članice Evropske unije., 4. Evropska unija ima svojo himno., 5. Evropska skupnost je bila ustanovljena takoj po prvi svetovni vojni. Največ pravih odgovorov je bilo glede zadnje trditve, ki je sicer napačna, in sicer 59%, čeprav približno kar četrtina vprašanih na vprašanje ni odgovorila, medtem ko je pri vseh ostalih trditvah manj kot polovica vprašanih odgovorila pravilno: 43% jih je pravilno ugotovilo pravilno trditev o načinu izvolitve evropskih poslancev, obenem jih je napačno odgovorilo kar 36%, 21% pa jih sploh ni odgovorilo; 34% jih je pravilno ugotovilo, da praznujejo dan Evrope vse države članice, kar 31% vprašanih pa je odgovorilo napačno in 36% jih sploh ni odgovorilo; samo 28% jih je pravilno ugotovilo, da Evropske unije ne sestavlja dvanajst držav, medtem ko jih je bilo kar 54% takega mnenja, 18% pa ni odgovorilo na vprašanje; samo 27% vprašanih (!) je pravilno ugotovilo, da ima Unija svojo himno, 43% jih je menilo, da je Unija brez svoje himne, 30% pa se jih ni moglo odločiti.

družb vse večji pluralizem identitet, na kar kaže že diskurzivna raven s pojmi, kot so kontekstualna,²⁸ hibridna, razsrediščena, multipla, preklaplajoča, fluktuirajoča identiteta, ki spodkopavajo koncept poenotene, koherentne, stabilne, homogene in integrirane identitete, značilne zlasti za moderne nacionalizme in moderne nacionalne države kot specifične zgodovinske oblike politične organiziranosti.²⁹ S tega stališča je govor o "ustavnem patriotizmu" (*Verfassungspatriotismus*), pojmu, s katerim je Jürgen Habermas poskušal rešiti napetost med narodno izključujočim in politično vključujočim polom in ga je definiral kot posameznikovo zvestobo do državne ustave onstran etničnih, jezikovnih in verskih skupinskih identitet, problematičen. Zvestoba državi namreč (še vedno) pomeni privrženost nacionalni državi, pri čemer je pridevnik "nacionalno" izpuščen ali vsaj postavljen v oklepaj, kar pa ni nič drugega kot znak za(s)tiranja nacionalnosti oziroma nacionalne identitete, medtem ko nacionalno deluje naprej vsaj na latentni ravni (Jurić-Pahor, 2003, 13).

Pomembno dejstvo, ki ga izpostavljajo sodobne razmere, v katerih sta se znašli nacionalna identiteta in nacionalna država, je, da ta nima več "patronata" nad nacionalno identiteto, ki je v času globalizacije kot časovne in prostorske kompresije izpostavljena številnim izzivom in izbiram, nikakor pa ne izginjanju. Zavaljo teh izzivov, zaradi katerih je nacionalna država privolila na tako imenovano "deljeno suverenost" v mednarodnem prostoru in s čimer si je dejansko povečala svoj prostor delovanja in vplivanja, postajajo nacionalna in vse ostale kolektivne identitete dislocirane in decentrirane, skratka identitete "v nastajanju" (Rizman, 2003, 116).³⁰

Samo zgodovinsko razumevanje pojma nacionalne identitete in obenem njegovo kritično redefiniranje v smislu, da so kulturne (nacionalne, regionalne, lokalne, jezikovne, etnične, verske, spolne in druge) identitete v stalnem stiku, medsebojno pogojevane, dinamične, fluide, prepletene, spreminjajoče in heterogene, lahko omogoči sožitje, komplementarnost in komplementarnost različnih identitet v procesih evropskega združevanja in svetovnih procesov globalizacije.³¹ Šele odprtost nacio-

nalnih držav, ki bi preseгла njihovo uveljavljeno ločevanje med večinsko in manjšinsko/imi skupnostjo/mi, lahko torej pomeni začetek ustvarjanja kontekstualnih in sinkretističnih identitet, pri čemer bi potencialno uspešna konstrukcija evropske identitete v prihodnosti pomenila samo še eno izmed številnih oblik pripadnosti posameznika in posameznice.

Zakaj "potencialno" uspešna konstrukcija evropske identitete v prihodnosti?

Sociolog Rudi Rizman priznava, da evropske identitete ni mogoče natančno opisati, ker je še v nastajanju in ker ni zgolj aritmetična vsota vseh nacionalnih identitet, ki obstajajo v Evropi, ji pa podeljuje vmesno mesto med nacionalnimi identitetami in globalizacijskimi kulturnimi vplivi, ki presegajo Evropo. Glavni izhodišči konstrukcije evropske identitete bi po njegovem mnenju morala biti pluralnost in stalni dialog. Prav dialoškost in načelna problematizacija vsega oziroma sekularnost (v pomenu, da je vsaka ideja izpostavljena kritičnim refleksijam, dvomom, nasprotovanjem, da torej ne obvelja za "sveto") povezujejo evropsko identiteto s sodobnimi nacionalnimi identitetami, pri čemer pluralnost različnih pripadnosti preprečuje hierarhične odnose podrejenosti in nadrejenosti ene identitete nad drugimi. Nacionalne in druge identitete torej ne bodo prepustile mesta evropski, saj ima zlasti nacionalna identiteta, kot pravi Rizman, še vedno "velikansko prednost" pred idejo skupne evropske identitete. Pomanjkljivost le-te je zlasti posledica dejstva, da učinki globalizacijskih procesov krepijo nacionalne in druge kolektivne identitete, ne pa toliko porajajo globalne. Tako ideologija liberalizma kot procesi modernizacije, za katere so obstajale teorije o načenjanju ali celo odpravljanju identifikacij ljudi z njihovo nacionalnostjo, so v bistvu soobstajali s povečevanjem privrženosti posameznikov svojim nacionalnim identitetam. Te so še vedno primarni fokus identifikacije in občutka varnosti, ki ju poleg tega posameznik pridobi po relativno "nenaporni" poti. Obenem pa nacionalna identiteta tudi transcendirala človekovo fizično dokončnost s tem, ko krepí občutek naše soudeležbe v medgeneracijskem "projektu", ki povezuje

28 Kontekstualno konstruirana identiteta po mnenju socialnih konstruktivistov pomeni, da so pri izgradnji identitete bistveni: socialni svet, socialna zgodovina, socialne prakse in strukture, socialne delitve in vzorci socialnih interakcij. Identiteta je torej v kontinuiranem spreminjanju in je mnogoobrazna (Ule, 2000, 231).

29 Za pozno moderno je namreč značilna pluralnost identitetnih ponudb, v kateri posamezna identiteta ni koherenten spoj individualnega in družbenega, niti ni ta odnos med individualnim in družbenim jasno razmejen. Lahko se govori o tako imenovani "mreži delnih identitet", ki so odvisne od globalnih socialnih povezav med posamezniki in skupinami, zaradi tega sicer ranljive, toda tudi bolj odprte za spremembe in nove izkušnje. Naštete značilnosti tako relativizirajo razlike med identitetami, tako da nobena ni več odločilna in vse postajajo bolj fleksibilne (Ule, 2000, 317).

30 Marija Jurić-Pahor govori o "transformirani aktualnosti nacionalnih držav" (Jurić-Pahor, 2000, 10).

31 Tako imenovana teorija *conviviality* (ang. družabnost) Leopolda Kohra izpred skoraj pol stoletja predstavlja že uveljavljen doprinos k redefiniranju nacionalne identitete in nacionalne države, saj se zavzema za tako državo, ki bi: 1. upoštevala etnično, narodno, versko ... mnogovrstnost skupnosti, ki v njej bivajo; 2. odklanjala "jezikovni nacionalizem" in uveljavljala enakovrednost vseh jezikov, ki v njej obstajajo; 3. bila večkulturna, tako da je različnim skupnostim omogočen enak dostop do kulturnih, ekonomskih in političnih dobrin; 4. ne bi diskriminirala; 5. vzpostavljala vzajemno komunikacijo s svojimi sosedi in drugimi narodi in nacijami (Jurić-Pahor, 2003, 24).

preteklost, sedanost in prihodnost. Nacionalna identiteta, pravi Rizman, je torej globoko in močno zasidrana kulturna vez, ki se ji človek le težko odreče. Prav tako ne gre podcenjevati regeneracijskega potenciala nacionalnih identitet in njihove kulturne vitalnosti. "Njihova načelna odprtost do globalizacijskih tokov ni znak njihove šibkosti, temveč zmožnosti, da lahko asimilirajo, ne da bi bile pri tem same brez ostanka asimilirane" (Rizman, 2003, 119). Evropski identiteti na drugi strani, da bi se ta "zares prijela", manjkata vsaj dva ključna pogoja, in sicer: relativno dolgo časovno trajanje (kolektivni spomin in na njegovi podlagi sposobnost proizvajanja občutka solidarnosti) in njeno razločevanje od drugih identitet (na primer skupni jezik; Rizman, 2000, 185).

Nekateri avtorji pripisujejo evropski identiteti tolikšno stopnjo mnogovrstnosti in raznolikosti, da problematizirajo sam pojem skupna evropska identiteta v ednini. Menijo namreč, da ne obstaja ena sama močna in splošno sprejeta skupna evropska identiteta, ki bi si jo delili vsi prebivalci in prebivalke evropske podceline, ampak da obstaja več, torej množina evropskih identitet z določenimi skupnimi značilnostmi, vendar tudi razlikami. Šele z določitvijo vseh obstoječih partikularnih evropskih identitet in z definiranjem njihovega najmanjšega skupnega imenovalca bi potemtakem lahko govorili o resnični vsebini skupne evropske identitete. "Zato se mi zdi, ko govorimo o skupni evropski identiteti, bolj primerno govoriti o pluralizmu različnih evropskih identitet – o mnogih različnih evropskih identitetah, katerih obstoj je pogojen z vrsto dejavnikov," pravi Mitja Žagar (Žagar, 2003, 134).

Ti dejavniki so bodisi geografski, zgodovinski, politični, kulturni, sociološki, ekonomski itd., zaradi katerih sicer obstaja občutek evropskosti, ki se izraža v tem, da se ljudje identificirajo kot Evropejci/Evropejke, zlasti v odnosu do neevropskih narodov in nacij. Problem pa nastane s poskusom določitve, kdaj se ta občutek in identifikacija pojavi ter kako močna sta v različnih časovnih obdobjih. Na podlagi tega je možno trditi, da so skupne evropske identitete – tako kot narodne in nacionalne – pretežno kulturno opredeljene, vendar pa šibke, ohlapne in nekoherentne, težko ali nemogoče pa je tudi določiti njihove izvore. Z narodnimi in nacionalnimi identitetami pa jih po Žagarjevem mnenju družijo tudi njihova pretežna ekskluzivnost, v nekaterih primerih celo ksenofobičnost (Žagar, 2003, 136).

Nastete razlike med nacionalno in tako imenovano evropsko identiteto torej nakazujejo njun asimetričen odnos, ki je še toliko bolj izrazit, če se vendarle predpostavlja, da je prva bolj utemeljena na kulturi, druga pa na politični pripadnosti. Poskusi zmanjšanja te nesorazmernosti so bili do zdaj pretežno neuspešni. Med njimi je morda najzgovornejši poskus postavitve "Muzeja Evrope", ki naj bi predstavljal, utemeljeval in krepił zavest o začetkih združene Evrope. Te začetke so snovalci muzeja nameravali postaviti v srednji vek v obdobje Karla Velikega in Svetega rimskega cesarstva, vendar pa je temu nasprotovala grška vlada, saj naj bi bili po njenem mnenju začetki evropske demokracije prav v Grčiji, tako da je bil projekt zaustavljen.

Naslednji, nemara najpomembnejši vir dvomov o obstoju skupne evropske identitete so mnenja širokih slojev ljudi, državljanov in državljanek članic Evropske unije, o čemer je že bil govor v enem od prejšnjih poglavij. Avtorji raziskav javnega mnenja Evrobarometer so namreč sami priznali, da je na osnovi podatkov še vedno nemogoče govoriti o obstoju povsem skupne evropske identitete. Čeprav se v povprečju večina državljanov in državljanek Evropske unije vsaj do neke mere počuti Evropejce in Evropejke, se mnenja glede evropske kulturne identitete med posameznimi državami zelo razlikujejo in bi bile posplošitve lahko zavajajoče. Poleg tega je identifikacija ljudi z nacionalno pripadnostjo še vedno prevladujoča. Na osnovi dosedanjih večletnih primerjav med nacionalno in evropsko identiteto je že mogoče trditi, da je omenjeno stanje časovno precej statično in izpostavljeno majhnim spremembam ter da se javnost v dobrem desetletju ne identificira nič bolj z evropsko identiteto in nič manj z nacionalno.³² Prav tako podatki kažejo na prevladujoče stališče evropskih državljanov in državljanek, da evropska kulturna identiteta zanje ne obstaja³³ in da ljudje zelo jasno razlikujejo med "čutiti se Evropejec/Evropejka" in obstojem evropske kulturne identitete. Občutek biti Evropejec/Evropejka oziroma biti navezan na Evropo namreč ne sovпада s prepričanjem o obstoju skupne evropske kulturne identitete, kar nedvomno najbolj dokazujejo državljani in državljanke tako imenovanih evroskeptičnih držav, ki se sicer čutijo zelo navezane na Evropo, vendar pa ne verjamejo v evropsko identiteto.³⁴

Predstavljene ugotovitve so utemeljeni vir teze, da je združena Evropa predvsem projekt družbene elite. To potrjujejo tudi drugi rezultati omenjenih raziskav jav-

32 Pri tem lahko zgolj posamezni dogodki vplivajo na stališča ljudi, vendar se občutja po določenem času vrnejo v običajne deleže. Tak primer je bila na primer Grčija, kjer so se leta 1999 ljudje veliko bolj identificirali samo z nacionalno pripadnostjo kot leto prej (+10), bržkone zaradi vojne na Kosovu, ki je med grško populacijo povzročila protievropska čustva. Podoben vpliv v sicer širših razsežnostih je imel 11. september 2001, ko sta se pomen in navezanost na lastno nacionalno identiteto v Evropi prav tako povečala.

33 Jeseni leta 1998 je bilo v Evrobarometru prvič zastavljeno vprašanje, ali se ljudje strinjajo, da obstaja evropska kulturna identiteta, ki bi bila del vseh Evropejcev. Med vprašanimi je bilo več tistih, ki se ne strinjajo z obstojem evropske kulturne identitete (49%), kot tistih, ki se s tem strinjajo (38%). Leto pozneje so bili rezultati v zvezi z obstojem evropske kulturne identitete, ki bi bila del vseh Evropejcev, popolnoma enaki kot leta 1998 (49:38%).

34 Velika Britanija bi bila kljub navedenemu tu izjema.

nega mnenja v Evropski uniji: ljudje z višjimi dohodki čutijo večjo privrženost evropski identiteti; moški se pogosteje opredeljujejo za Evropejce kot ženske, prav tako pa tudi prebivalci urbanih okolij v primerjavi s tistimi iz ruralnih področij. Rizman sicer pravilno ugotavlja, da ti podatki ne kažejo nujno na konfliktno razmerje med nacionalno in evropsko identiteto, vendar pa se to utegne zgoditi, če se ne bo uveljavljal koncept odprte in pluralne evropske identitete, ki bi omogočal sobivanje obeh oziroma vseh pripadnosti. To sobivanje zahteva tudi od posamezne nacionalne identitete stalen odpor proti etničnemu purizmu in nacionalnemu šovinizmu, obe, tako evropska kot nacionalna, pa se bosta morali upirati tudi evronacionalizmu ali evrocentризmu, ki je posameznim evropskim državam, zlasti v obdobju kolonializma, neproblematično predstavljal osrednje ideološko sredstvo in prakso v odnosu do drugih, zlasti ne-evropskih etničnih in narodnih skupin (Rizman, 2003, 122). Govor o evropski identiteti namreč povzroča med nacionalnimi, regionalnimi in lokalnimi identitetami zaradi še vedno živega kolektivnega spomina in izkušenj o zmagovalcih in poražencih v Evropi – tako vojaških kot gospodarskih, predvsem pa kulturnih – bojazen, da so ali da bodo spet ogrožene, česar nikakor ne kaže podcenjevati (Rizman, 1995, 127).

Pomanjkanje politične volje institucij Evropske unije in njenih članic, demokratični primanjkljaj, nesposobnost evropskih institucij za mobilizacijo široke koalicije, predvsem pa neizdelana strategija in politika oblikovanja in razvoja skupne evropske identitete (kljub obstoječim pogodbam, osnutkom določb itd.), ki sta sicer po mnenju Unije bistveni pogoj uspešne evropske integracije, še vedno predstavljajo glavne ovire, da bi se ljudje bolj identificirali z Unijo. Nedvomno je nacionalna identiteta močna konkurentka evropski, saj sta si obe v določenih elementih precej podobni, to pa pomeni, da se bo morala evropska identiteta od nacionalne tudi pomembno razlikovati ter biti odprta in inkluzivna za vse tradicionalne in tudi nove identitete, ki se bodo šele oblikovale, če bo hotela pridobiti na svoji intenzivnosti.

Odprtost, inkluzivnost, enakost, enakopravno sodelovanje, demokratičnost, priznavanje in spoštovanje razlik in avtonomnosti subjektov, pozitivna opredeljenost, kompleksnost, mnogoterost in notranja pluralnost ter večplastnost in integrativnost evropskih/e identitet/e bodo morali predstavljati ključne elemente skupne evropske ideologije sodelovanja (Žagar, 2003, 141). Oblikovanje in dejanska utemeljitev teh vsebin pa bosta zahtevala visoko stopnjo kulture konsenza in precej konfliktnih situacij za njene kreatorje.

Prevladujoče stališče ljudi, ki ne verjamejo v obstoj evropske kulturne identitete, je trenutno namreč pomemben indikator tako imenovanega komunikacijskega šuma med institucijami Evropske unije, za katere se zdi, da utemeljujejo svoje delovanje prav na predpostavki o

obstoju skupne evropske identitete, in njenimi državljani in državljkami, ki menijo drugače. Korak, ki bi ga Unija potemtakem morala storiti, da ne bi bile razlike v stališčih ljudi in evropskih arhitektov v prihodnosti še večje, je dejansko približanje delovanja in predvsem njegovih učinkov evropskemu državljanu in državljanki ter večja odprtost, transparentnost in vključenost ljudi v procese odločanja in vplivanja. Identificiranje z enotnimi evropskimi znaki, ki bi v posamezniku vzbudili večjo naklonjenost in navezanost na širšo evropsko skupnost, so v dobi inflacije simbolov pri tem nemara pomembno, nikakor pa ne edino ali zadostno sredstvo krepitev evropske kulturne identitete.

ZAKLJUČEK

Kulturna identiteta, ki je kot kolektivna identiteta vedno relacijska, je v članku obravnavana v navezavi z nacionalno identiteto, in sicer ob predpostavki, da kultura "domuje" v okviru posameznega naroda oziroma nacije. Pri tem je zavrnjeno tako ekskluzivno nacionalistično stališče, ki vztraja pri konservativnem nasprotovanju vsemu tujemu, kot ekskluzivno internacionalistično stališče, ki brezkompromisno negira navezanost na nacionalno identiteto. Ta zavrnitev je utemeljena na osnovi teorije o koncentričnih krogih identitet, ki pravi, da so različne identitete lahko (ni pa to nujno) med seboj multiple in komplementarne. Sobivanje slovenske, nemške ali katere koli druge nacionalne identitete in tako imenovane evropske zato ne bi smelo biti sporno, če so te identitete zares inkluzivne, odprte in nesamozadostne.

V nadaljevanju se članek podrobneje posveča vprašanju o dejanskem obstoju tako imenovane evropske kulturne identitete, pri čemer je na osnovi sekundarne analize empiričnih podatkov, pridobljenih iz posameznih raziskav javnega mnenja v državah članicah Evropske unije (Evrobarometer), ugotovljeno, da so kulturne identitete nacionalnih držav še vedno prevladujoč identifikacijski simbol, s katerim se ljudje primarno enačijo, medtem ko je navezanost na Evropo sicer prisotna, vendar časovno ostaja relativno statična in zavest o njej ne narašča s prizadevanji institucij Evropske unije po večji identifikaciji z Unijo. Pri tem so izpostavljene predvsem razlike, ki obstajajo med posameznimi državami, opozorjeno pa je tudi na nedoslednosti, ki se pojavljajo v zvezi s pogostimi zamenjavami pojmov Evropska unija in Evropa. Razliko med njima namreč državljani in državljanke Evropske unije prepoznavajo in jo upoštevajo, prav tako pa tudi razliko med občutkom biti Evropejec/Evropejka in obstojem evropske kulturne identitete.

Ugotovitev o primarnosti nacionalne pred evropsko kulturno identiteto je argumentirana na osnovi tako imenovane "čustvene indiferentnosti", ki se nanaša na relativno brezbriznost, ravnodušnost in emotivno ne-

vpletenost ljudi glede Evropske unije in jo je mogoče razbrati iz odgovorov anketiranih v raziskavah javnega mnenja Eurobarometer. Ti so pokazali, da so vprašani še vedno najbolj navezani na svojo nacionalno državo; da so simboli Evropske unije med njimi sicer prisotni, vendar je njihova prepoznavnost relativno šibka, zdi pa se tudi, da za večino ljudi ne pomenijo istočasne zavesti o evropski identiteti in še manj njene krepitve; da je delovanje institucij Evropske unije po mnenju vprašanih zelo birokratsko in zaradi tega ljudem netransparentno in tuje ter da je njihovo vedenje o Uniji precej pomanjkljivo.

Naštete ugotovitve po mnenju avtorice članka predstavljajo glavni razlog prevladujočega stališča ljudi, ki ne verjamejo v obstoj evropske kulturne identitete. Čeprav je tudi ta javnomnenjski podatek seveda potrebno kritično reflektirati, mora biti spričo oglaševalsko agresivnejših ter politično in tržno motiviranih sloganov, ki jih institucionalizirani propagandni mehanizem Evropske unije intenzivno producira, nedvomno deležen večje pozornosti in upoštevanja. Ne nazadnje je izraz mišljenja ljudi, ki naj bi jim Evropska unija služila.

S kritično držo do evropske kulturne identitete, ki jo izraža večina evropskih državljanov in državljanke, ni

želja zanikati pomembnosti vse pogostejših kulturnih izmenjav med evropskimi državami, intelektualnih srečanj, transferov umetniških oziroma estetskih izkustev, mednarodnih forumov, izobraževalnih programov ter pretoka misli in idej v evropskem prostoru, avtoričino mnenje pa je, da so v okolju, ki naj bi spodbujalo medkulturne komunikacije, ravno različni konteksti, iz katerih posamezniki prihajajo, tisti, ki omogočajo, vzdržujejo in krepijo *differentia specifica* Evrope, to pa je njena enotnost v različnosti oziroma, kot pravi Rizman, "družina kultur" (Rizman, 1995, 128). Prizadevanja za izgraditev skupne evropske identitete prav tako ne morejo biti zgolj delo družbenih elit in projekt, ki naj bi bil v prihodnosti enkrat za vselej zaključen postopek, pač pa bo moral biti v kontinuiranem izpopolnjevanju tako na nacionalni, evropski, pa tudi globalni ravni. Iz tega razloga se zdi bistveno vprašanje v kritični razpravi o prihodnji identiteti držav v Evropski uniji, kakšna naj bo ta identiteta, da bi jo bili njeni nosilci in nosilke sploh sposobni in pripravljeni sprejeti, predvsem pa, ali bo potencialna evropska identiteta sposobna biti bolj vključujoča od nacionalnih identitet, preseči njihov "herderjanski" potencial ter morebiti s tem postati bolj privlačna za vse svoje državljane in državljanke.

NATION STATES MEETING THE CHALLENGES OF EUROPEAN CULTURAL IDENTITY European Citizens on their Adherence to the National and European Cultural Identities

Ksenija ŠABEC

University of Ljubljana, Faculty of social sciences, Centre for Cultural and Religious Studies, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5
e-mail: ksenija.sabec@guest.arnes.si

SUMMARY

According to the author, the main reason for a relatively weak awareness of the existence of European cultural identity among the citizens of the European Union is emotional indifference. Based on the results of the Eurobarometer public opinion survey it is possible to maintain that this emotional indifference is exhibited in the prevailing attachment of the people to their national states, in the inconsequential character of European symbols, in the institutional estrangement of the European Union from its citizens, and ignorance regarding the complex administrative functioning of the Union. The paper underlines the importance of maintaining a distinction between Europe and the European Union, and between the perception of being a European and the existence of a European cultural identity. Despite the primary importance of national cultural identity, the author supports the thesis of the imperativeness of multiple identity coexistence, basing her argument on the premise of concentric circles of identity. The condition for such coexistence, complementarity and intercultural communication is inclusiveness, openness and self-insufficiency of individual identities. For this reason the discourse on the endangerment of Slovene cultural identity after Slovenia's entrance into the European Union seems unfounded. The advantage that the EU should, in author's opinion, take into account in its future efforts to strengthen the European cultural identity in comparison with strictly national, should be the capacity for a more pluralized embracing of different identities and a creation of an open space in which the European cultural unity in diversity could become more prominent.

Key words: Cultural identity, national identity, European cultural identity, intercultural communication, European Union, Europe, Eurobarometer

VIRI IN LITERATURA

- Anderson, B. (1998):** Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Arhiv poročil (2004):** Arhiv poročil raziskav javnega mnenja Evrobarometer od leta 1989 do 2003. [Http://www.europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm](http://www.europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm), julij 2004.
- Balibar, É. (1995):** Culture and Identity (Working Notes). V: Rajchman, J.: The Identity in Question. New York – London, Routledge, 173–198.
- Billig, M. (1995):** Banal Nationalism. London – New Delhi, Thousand Oaks – Sage Publications.
- Debeljak, A. (2004):** Evropa brez Evropejcev. Ljubljana, Založba Sophia.
- Dunkerley, D., Hodgson, L., Konopacki, S., Spybey, T., Thompson, A. (2002):** Changing Europe: Identities, nations and citizens. New York – London, Routledge.
- Guerrina, R. (2002):** Europe: History, Ideas and Ideologies. London, Arnold.
- Jurić-Pahor, M. (2000):** Narod, identiteta, spol. Trst, ZTT EST.
- Jurić-Pahor, M. (2003):** Nacionalna identiteta v času globalizacije. Annales – Anali za istrske in mediteranske študije, Series Historia et sociologia, 13, 2003, 1. Koper, 9–28.
- Južnič, S. (1993):** Identiteta. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Kovačič Peršin, P. (1993):** Zaveza slovenstvu. Ljubljana, ZPS.
- Osmančević, S. (1994):** Princip Hoffnungslosigkeit. Časopis za kritiko znanosti, XXII, 170/171. Ljubljana, 57–71.
- Rizman, R. (1995):** Nacionalna država, nacionalne manjšine in združena Evropa. V: Štrajn, D.: Meje demokracije. Ljubljana, Liberalna akademija, 111–131.
- Rizman, R. (1998):** Ali sta nacionalna suverenost in identiteta v zatonu? V: Zajc, D.: Evropeizacija slovenske politike. Ljubljana, Slovensko politološko društvo, 17–26.
- Rizman, R. (2000):** Nacionalna država, suverenost in identiteta v času globalizacije. Revija 2000, 127/128. Ljubljana, 177–189.
- Rizman, R. (2003):** Nacionalna in evropska identiteta: kohabitacija, sinergija ali konflikt? V: Gaber, S., Šabič, Z., Žagar, M.: Prihodnost Evropske unije. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije, 112–123.
- Tamir, Y. (1993):** Liberal Nationalism. New Jersey, Princeton University Press.
- Ule, M. (2000):** Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Vogrinc, J. (1998):** Zamišljene skupnosti danes. V: Anderson, B.: Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, Studia Humanitatis, 181–201.
- Smith, Anthony D. (1991):** National Identity. London, Penguin Books.
- Welsch, W. (2001):** Transculturality: The Changing Form of Cultures Today. Filozofski vestnik, XXII, 2, Ljubljana, 59–86. [Http://www.europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm](http://www.europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm) (2004-07); http://europa.eu.int/comm/public_opinion/standard_en.htm (arhiv poročil raziskav javnega mnenja Evrobarometer od leta 1974 do 2003).
- Žagar, M. (2003):** Tradicionalne identitete v Evropi, oblikovanje skupnih evropskih identitet in reforma Evropske unije. V: Gaber, S., Šabič, Z., Žagar, M.: Prihodnost Evropske unije. Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije, 124–144.